

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA

PSIHOANALITIČNO RAZUMEVANJE ALTRUIZMA IN
VZPOREDNICE Z EVOLUCIJSKO TEORIJO

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

**Psihoanalitično razumevanje altruizma in vzporednice z evolucijsko
teorijo**

(Psychoanalytic understanding of altruism and its parallels with evolutionary theory)

Ime in priimek: Alenka Breznik
Študijski program: Biopsihologija
Mentor: doc. dr. Maša Černelič Bizjak

Koper, september 2014

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Alenka BREZNIK

Naslov zaključne naloge: Psihoanalitično razumevanje altruizma in vzporednice z evolucijsko teorijo

Kraj: Koper

Leto: 2014

Število listov: 20

Število referenc: 45

Mentor: doc. dr. Maša Černelič Bizjak

Ključne besede: altruizem, ego, geni, psihoanaliza in evolucija.

Izvleček:

V tem delu je obravnavan altruizem iz psihoanalitičnega in evolucijskega vidika. V uvodu so predstavljena teoretska spoznanja ključnih avtorjev tega področja. V prvem delu uvoda smo predstavili Freudov pogled na altruizem in nezavedne mehanizme, ki delujejo v ozadju. Njegovi nasledniki, kot so Anna Freud, Seeling, Rosof in drugi, so altruizmu namenili večjo pozornost in naredili korak naprej v razumevanju altruizma kot funkcije ega. V drugem delu so predstavljeni koncepti ključnih evolucionistov, kot so Charles Darwin, Hamilton in Trivers, kateri so razpravljali o altruizmu. Preko evolucijskih mehanizmov, kot sta naravna selekcija in adaptacija ter sebičnosti genov smo pojasnili obstoj altruizma. V razpravi smo primerjali teorije dveh velikih vej psihologije in s tem prišli do novih, še neopisanih integracij evolucije in psihoanalize na primeru altruizma. Predstavljena in interpretirana je še osebna izkušnja altruizma.

Key words documentation

Name and SURNAME: Alenka BREZNIK

Title of the final project paper: Psychoanalytic understanding of altruism and its parallels with evolutionary theory

Place: Koper

Year: 2014

Number of pages: 20

Number of references: 45

Mentor: Assist. Prof. Maša Černelič Bizjak, PhD

Keywords: altruism, ego, genes, psychoanalysis and evolution.

Abstract:

In present work we discuss altruism from psychoanalytic and evolutionary perspective. The introduction presents the theoretical knowledge of the key authors in the field. In the first part of the introduction, we presented Freud's view of altruism and unconscious mechanisms that operate in the back ground. His successors, such as Anna Freud, Seeling, Rosof and others, put a greater attention on altruism and made a step forward in the understanding of altruism as a function of the ego. The second part presents the key concepts of evolutionists such as Charles Darwin, Hamilton and Trivers, which had discussed altruism. Through evolutionary mechanisms, such as natural selection and adaptation, and selfishness of genes, we explain the existence of altruism. In the discussion, we have compared the theory of the two major branches of psychology and thus come up with new, not yet been described integration of evolution and psychoanalysis in the case of altruism. Also, presented and interpreted is a personal experience of altruism.

Zahvala

Doc. dr. Maši Černelič Bizjak sem iskreno hvaležna za pomoč in podporo pri izdelavi tega dela.

Zahvala za vse lepote mojega življenja in vse dobro kar oddajam gre mojim staršem in bratu. Hvala Irena, Bojan in Klemen za vselejšnjo podporo.

Kazalo vsebine

1.	UVOD	1
1.1	Psihoanalitične teorije altruizma	1
1.1.1	Opredelitev altruizma po Sigmundu Freudu	1
1.1.1	Opredelitev altruizma po Anni Freud.....	2
1.1.2	Klasifikacija altruizma po Seeling in Rosof	2
1.1.3	Normalni in patološki altruizem.....	4
1.1.4	Altruizem in mazohizem	4
1.1.5	Altruizem in narcisizem	5
1.1.6	Razmerje med altruizmom in objektom	5
1.1.7	Empatija in altruizem	5
1.2	Evolucijske teorije altruizma.....	6
1.2.1	Darwinova skupinska selekcija	6
1.2.2	Hamiltonovo pravilo	7
1.2.3	Recipročni altruizem	7
1.2.4	Teorija socialne pogodbe	8
1.2.5	Kompetitivni altruizem	9
1.2.6	Moralni altruizem.....	9
2.	SKLEPI	10
3.	LITERATURA.....	13

1 UVOD

Na znanost je v 19. stoletju močno vplivala Darwinova evolucijska teorija. Darwinova dognanja so bila temelj tudi Freudovim teorijam in njegovemu znanstvenemu razmišljanju. Dojemanje človeka s Platonskega vidika kot organizma idealnih form je z Darwinom dobilo popolnoma drugačno biološko sliko. Človek je po Darwinu visoko kognitivno razvita "žival", ki se je kot posledica evolucije naših prednikov razvil od spodaj. Analogija Darwinovi strukturi teoriji o razvoju vrst je prav Freudova klinična teorija seksualnosti in nagona teorija metapsihologije (Gostečnik OFM, 2000).

Kakor se nižji organizmi razvijajo v višje, se bestialni, seksualni in agresivni impulzi preoblikujejo v celoten spekter civiliziranih človeških aktivnosti. Na ta način sta v Freudovem sistemu seksualnost in agresivnost kritično povezani z našo preteklostjo (Mitchell, 1997).

Prav ti dve človeški dimenziji sta ključni za obstanek organizma ali vrste, saj spolno in fizično močnejši preživi, slabotni pa propade (Gostečnik OFM, 2000). Glede na to, da Freudova psihoanaliza na nek način izhaja iz evolucijske biologije, si upamo trditi, da bi lahko prišli do ideje vzroka za altruistično vedenje, ki je skupno psihoanalizi in evoluciji. Za boljši predogled in iskanje vzporednic med tema vejama znanosti bomo najprej predstavili že obstoječa teoretična spoznanja.

1.1 PSIHOANALITIČNE TEORIJE ALTRUIZMA

Altruizem vključuje kompleksno človekovo obnašanje z intrapsihičnim, intrapersonalnim in sociobiološkim izvorom (Akhtar, 2009).

1.1.1 Opredelitev altruizma po Sigmundu Freudu

Freud je uporabil izraz altruizem v njegovi Teoriji nevroze v delu Teorija libida in narcisizem. Opredelil ga je kot nasprotje egoizma. Altruizem po njegovo ne sovпада z libidalnimi objekti, ampak se razlikuje od njih zaradi odsotnosti hrepenenja po seksualni zadovoljitvi. Pri močni zaljubljenosti se altruizem vendarle povezuje z libidalnimi objekti. Praviloma seksualni objekt pritegne k sebi del narcisizma ega. To opazimo kot spolno precenjenost objekta (Freud, 1916-1917). Freud v delu Spisi o družbi in religiji (2007) omenja možen prehod od egoizma k altruizmu samo preko ljubezni, libida, bodisi v heteroseksualnem ali homoseksualnem odnosu. Velik faktor pri tem igra narcisizem.

Freud v delu Spisi o družbi in religiji (2007) označuje egoizem kot potlačeno obliko altruizma in sicer na primeru dožemanja smrti bližnjega in svoje minljivosti. Na podlagi altruizma pojasnjuje nevrozo, ki jo človek doživlja kot strah pred izgubo ljubljene osebe. Njegovo analitično raziskovanje kaže, da gre v vsakem primeru za strah pred izgubo lastnega življenja. Tesnoba pred smrtjo je šele kasneje premeščena na drugo ljubljeno osebo, saj je temelj tvorbe želja po smrti ljubljene osebe. Ker so taki zli vzgibi prepovedani, se težnja po smrti druge osebe potlači in pretvori v tesnobo pred smrtjo. Potemtakem, če se neka nevroza kaže za blago altruistično, s tem le kompenzira brutalen egoizem, kateri predstavlja njen temelj.

Freud trdi, da v sanjah, ko na dan poniknejo naše potlačene vsebine, regresija našega čustvenega doživljanja in naša prava nrav, sanje obvladujejo izključno egoistični motivi in je altruizem nemogoč (Freud, 2007).

1.1.1 Opredelitev altruizma po Anni Freud

Anna Freud (1946) je razširila Freudovo pojmovanje altruizma. Uvedla je pojem altruistična predaja (ang. altruistic surrender), pri katerem gre za posameznika, ki je nesposoben doseganja hvaležnosti neposredno iz svojih želj, vendar lahko pridobi namestniško hvaležnost s strani prejemnika altruističnega dejanja. Altruistična predaja je bila splošno sprejeta in obravnavana patološko, kot podkategorija mazohizma (Akhtar, 2009). Na podlagi kliničnega primera je Anna (Freud, 1946) razložila svojo predstavo altruizma: pacientka se je morala znebiti vseh svojih želj in interesov, saj je zadovoljitev le-teh ni osrečilo. Energijo je usmerila v simpatizerstvo in pomoč do uspeha za ljudi, kateri so ji bili blizu. Sposobna je bila prejeti močno zadovoljstvo ob dosežkih drugih, o katerih je nekoč sanjala, da bi jih sama dosegla. Preko identifikacije je usmerila svoje impulze in fantazije v druge, tako je bila sposobna uživati njihovo izpolnitev. Anna pojav razlaga kot prestrog superego, ki preko drugih lahko doživlja ugodje ob uresničitvi prepovedanega dejanja.

Veliko avtorjev je poskušalo razložiti zadovoljstvo človeka ob altruističnem vedenju. Pomemben teoretik je še Vaillant (1977), ki pojasnjuje, da altruizem dovoljuje posamezniku, kateri je nezmožen neposredne izkušnje zadovoljstva ob izpolnitvi svojih potreb, da to izkusi ob pomoči drugim. Altruizem je po njem eden bolj zrelih obrambnih mehanizmov in substitucija intenzivne anksioznosti zaradi določenih poželenj. Njegova teorija se ujema z altruistično predajo Anne Freud.

1.1.2 Klasifikacija altruizma po Seeling in Rosof

Seeling in Rosof (2001) sta altruizem klasificirala v pet kategorij; protoaltruizem, generativni altruizem, konfliktni altruizem, pseudoaltruizem in psihotični altruizem.

Protoaltruizem je biološkega izvora (instinktiven) in ga lahko opazujemo pri živalih. (Akhtar, 2009). Pri človeku vključuje starševsko nego in zaščito otroka. Po raziskavi Monk-Turner, Blake, Chniel, Forbes, Lensey in Madzuma iz leta 2002, naj ne bi bilo razlike med spoloma v pripravljenosti nudenju pomoči drugim ali altruističnih dejanjih. Protoaltruizem bi lahko združili s Shapirovem in Gabbardovem (1994) pojmovanju altruizma. Po njiju je altruizem motivacijskega izvora, kot del človekove narave, ki se skozi interpersonalne interakcije razvije v že zgodnjem otroštvu. Podoben je sorodstvenemu altruizmu (ang. kin altruism), opazovanem pri živalih in ljudeh (Seeling, Rosof, 2001). Materino nego štejemo kot materin altruizem, ki je vsaj delno instinktiven in zaščitniški do vrste. Lahko bi sklepali, da je protoaltruizem prisoten samo pri materi in otrok ne razvije sposobnosti altruističnega vedenja do veliko pozneje. Vendar je infantilni altruizem viden že pri otroku, ko ta sega po mami in zaznava njeno razpoloženje (Seeling, Rosof, 2001). Tako obnašanje je favorizirano z naravno selekcijo, saj so otroci, ki so bolj uglašeni z materjo in imajo večjo sposobnost interakcije z njo, bolj telesno in emocionalno razviti. Na ta način otrok gradi občutek empatije s pomembnim drugim. Melanie Klein (1957) prepozna empatičnost dojenčka kot željo po vrnitvi ugodja materi.

Po njeno naj bi bil otrok sposoben empatije po prestani paranoidni-shizoidni poziciji, v kateri otrok projecira agresijo med dojenjem. Alternativna pojasnitev za zgodnji protoaltruizem v prvem mesecu življenja, ki ne vključuje močne navezanosti med mamo in otrokom je benigna projekcijska identifikacija (Klein, 1946, 1957; Hamilton 1986, 1990). Seeling in Rosof (2001) trdita, da oba mehanizma hkrati vodita do ekspresije infantilnega protoaltruizma.

Generativni altruizem je občutek ugodja ob spodbujanju uspeha in blaginje drugega. (Akhtar, 2009). Protoaltruizem in iz njega izhajajoči generativni altruizem ne moreta obstajati brez empatije do objekta altruističnega vedenja. Faktor empatije loči unikatno kategorijo altruizma pri človeku od altruizma pri živalskih vrstah. Schafer (1959) definira generativno empatijo kot notranjo izkušnjo delitve in razumevanja trenutnega psihološkega stanja druge osebe. Seeling in Rosof (2001) trdita, da je generativna empatija nujna za razvoj generativnega altruizma, čeprav sama empatija ni dovolj za izvršitev altruističnih dejanj.

Konfliktni altruizem za razliko od generativnega altruizma altruista privede do konflikta, vendar je korist prejemnika altruističnega dejanja še vedno zadovoljujoča za altruista. (Akhtar, 2009). Klasifikacija konfliktnega altruizma vključuje dva podtipa. Prvi je generativni altruizem, kateri je priveden do konflikta, drugi pa altruizem, ki nastane v konfliktu (Seeling, Rosof, 2001). Pri obeh podtipih najdemo elemente psihopatologije. Poleg psevdualtruizma je konfliktni altruizem najpogostejša oblika altruizma pri pacientih. Teorija altruistične vdaje Anne Freud je širok koncept, kateri vključuje elemente konfliktnega altruizma. Ko je konflikt razrešen, pride do izraza generativni altruizem in altruist lahko uživa v njegovi ekspresiji.

Psevdualtruizem izvira iz konflikta altruista in služi kot obrambni plašč pred nezavednim sadomahizmom (Akhtar, 2009). Altruista brani pred neizraženo agresijo, zavistjo in potrebo po trpljenju (biti v vlogi žrtve). Pri psevdualtruizmu ni zaznanega občutka sreče altruista ob uspehu prejemnika altruističnega dejanja. Altruist se ob nudenju pomoči počuti nesrečen, zavržen mučenik. Pacienti z močno stopnjo psevdualtruizma kažejo veliko mazohistične in narcisistične patologije. Navadno se pacienti ne zavedajo ugodja, ki ga doživljajo ob mučenju sebe ali drugih, ali ko drugim očitajo svoje breme (Seeling, Rosof, 2001).

Psihoteični altruizem je definiran kot bizarna oblika altruističnega obnašanja in zavračanja samega sebe (Akhtar, 2009). Dejanja, ki jih vodi psihoteični altruizem so pogosto bazirana na blodnjah. Altruisti škodujejo in žrtvujejo svoje interese za korist drugim v ekstremnih oblikah. Ljudje s psihoteičnim altruizmom trpijo za različnimi oblikami psihoz, njihovo blodnjo pa spremlja potreba po žrtvovanju sebe za dobro drugemu ali družbi (Seeling, Rosof, 2001).

Teorija Altruistične vdaje Anne Freud združuje lastnosti psevdualtruizma in konfliktnega altruizma (Akhtar, 2009).

Pojav altruizma lahko najdemo v številnih ali v vseh kulturnih kontekstih. Pomembna ločnica med kulturami je stopnja manifestacije psihopatologije altruizma (Akhtar, 2009). Kot primer lahko vzamemo japonsko kulturo. Kitayame (1991) je pojmoval koncept altruizem-mazohizem kot dvojno naravo ženskega ideala japonske kulture. Ženska je lahko

dobronamerna negovalka, ki skrbi za potrebe drugega, vendar je sposobna poskrbeti tudi za svoje potrebe in pozornost preusmeri nase, ko je to potrebno. Za druge skrbi iz ljubezni in želje po pozitivnem prispevku družbi. Patološki altruizem, ki ga Kitayama pojmuje mazohizem, se kaže pri osebah kot nesposobnost prenehanja ugajanja drugim. Za svoje interese in ugodje ne poskrbijo niti ko bi bilo to nujno potrebno.

Philip Kitcher (1993) razmišlja o altruistu kot posamezniku s psihološko dispozicijo modifikacije neke želje, ki se nazadnje aktivira v korist drugemu. Razmišljanje nam približa z dvema matricama. Prvo sestavljajo človeške želje, ki so usmerjene sebi v korist, želje po sebičnem vedenju. Pristni altruist bo občutil potrebo po modifikaciji teh želj na drugo matrico, ki deluje v interes drugim. S tem ko bo posameznik željo preusmeril iz prve matrice na drugo, bodo njegova dejanja prepoznana kot altruistična. Analogija z matricami je podobna Freudovi teoriji o prikritem egoizmu pod površjem altruizma.

1.1.3 Normalni in patološki altruizem

V psihoanalitični literaturi je altruizem po večini opredeljen patološko. Zaradi filozofskih, etičnih in političnih vprašanj, Hartman opredeli altruizem kot avtonomno funkcijo ega (Hartman, 1958), katera skrbi za zaščito ega, kakor tudi druge njegove funkcije. Zdrav, zrel in normalen altruizem je kompleksne strukture in enostavno preide v konflikt. Dovoljuje nezavedno zadovoljitev seksualnih in agresivnih nagonov. Sposobnost občutja užitka ob izboljšanju stanja drugega brez notranjega konflikta se razlikuje od potrebe po žrtvovanju svojih interesov za korist drugemu. Prvo opredelimo kot normalni altruizem, (Akhtar, 2009) kateri neposredno zadovolji nagon in je sposoben prenesti odlašanje hvaležnosti drugega. Starševski normalni altruizem vključuje tudi neupoštevanje želj otroka in toleranco agresije, ki se ob tem v otroku sproži, v njegovo korist. To vedenje je podlaga za razvoj infantilnega protoaltruizma (Akhtar, 2009). Patološki altruizem je bil prvič opredeljen kot osebnotna motnja po Ameriškem psihološkem združenju (APA) leta 1987 (Oakley, Knafo, Madhavan in Wilson, 2012). Naslovljen je kot mazohistična osebnotna motnja, katere lastnosti so vztrajanje v nasilnih, zlorablajočih razmerjih kljub možnosti prekinitev razmerja, skoraj neprestano žrtvovanje svojih interesov za interese drugih in zavračanje pomoči, daril in uslug drugih. Motnjo najdemo pod kategorijo DSM-III-R (Oakley, Knafo, Madhavan in Wilson, 2012). Turvey predlaga motivacijsko tipologijo za patološki altruizem (Seelig, Rosof, 2001). Vzrok zanj naj bi bile potrebe po izogibanju ali razrešitvi intrapsihičnega konflikta, kateri nastane zaradi egoističnih interesov, agresije ali zavisti. Alice Miller ponudi novo razlago izvora patološkega altruizma. Njen pogled sega v otroštvo, ko je otrok preobčutljiv za potrebe staršev in se jih premočno zaveda, hkrati pa starši zavračajo želje otroka. Osebe, ki izkusijo ta občutja v zgodnjem otroštvu, se identificirajo s staršem in idealizirajo samo-požrtvovalnost v obnašanju (Oakley, Knafo, Madhavan in Wilson, 2012).

1.1.4 Altruizem in mazohizem

Akhtar opredeli mazohizem po principu altruistične vdaje Anne Freud; mazohist prepusti drugemu svoja poželenja, za katera se počuti nevrednega, da bi jih izkusil (Akhtar, 2009). Mazohist ob tem na nezavestni ravni izkusi jezo in zavist do drugega. Altruist v nasprotju z mazohistom občuti agresijo do vsakogar, ki se vmeša v zadovoljstvo prejemnika altruističnega dejanja. Svoje libidalne nagone lahko poteši z identifikacijo prejemnika. Za sposobnost normalnega altruizma je potrebna prepoznavna in spoštovanje avtonomnih želj

objekta in sposobnost uživanja ob zadovoljstvu ali uspehu objekta. Čeprav altruizem ločimo od mazohizma, se njuna prisotnost pri osebah ne izključuje (Akhtar, 2009).

1.1.5 Altruizem in narcisizem

Normalni altruizem vodi do izboljšanega samospoštovanja (Akhtar, 2009). Želja po pomoči drugemu ni nujno zaščitniškega izvora ega, vendar je lahko tudi želja po samopotrjevanju (biti dober starš, učitelj, vodja). V normalni in patološki obliki altruizma je navadno narcisistična komponenta (Akhtar, 2009). Dovolj dober starš po Winnicott (1962) izkusi zadosten občutek zadovoljstva ob skrbi za svojega otroka. Za narcisistično zadovoljitev ne potrebuje informacije od zunaj (otroka, okolja). Potrebno je razlikovati med normalno narcisistično zadovoljitvijo in patološko obrambno narcisoidnostjo.

1.1.6 Razmerje med altruizmom in objektom

Vsak altruizem vključuje razmerje s pomembnim drugim in mešanico neposredne zadovoljitve in sprostitev napetosti, katera je lahko zunanega ali notranjega izvora (Akhtar, 2009). Zrel, normalen altruizem potrebuje zrelo razmerje z objektom, v katero posega superego. Recipročnost v partnerskem odnosu (izkušnja orgazma) potrjuje prisotnost altruizma v zrelem, ljubečem in seksualnem odnosu. Za zadovoljitev naših narcisističnih ali mazohističnih potreb ega navadno potrebujemo odgovor od objekta, vendar je včasih dovolj že namišljeni odziv. Tak primer je donacija dobrin dobrotelnim organizacijam, ko zahvale ali hvaležnosti ne prejmemo neposredno od objekta, vendar nas že misel na naše dejanje zadovolji (Akhtar, 2009).

1.1.7 Empatija in altruizem

Eden izmed verjetnih virov altruistične motivacije je empatija. Empatija je usmerjena v drugo osebo in vključuje občutke o drugih, kot na primer simpatija, sočutje, občutljivost in podobno. Batson (2008) opozarja, da sposobnost empatije, ugotavljanja potrebe drugega, ni nujno altruistične narave. Vzrok za navedene sposobnosti je lahko produkcija lastne koristi kot nenamerne posledice ali kot vmesni cilj do končnega, vase usmerjenega cilja. Torej motivacija za empatijo je lahko altruistične, egoistične ali kombinirane narave (Batson, 2008).

1.2 EVOLUCIJSKE TEORIJE ALTRUIZMA

Ljudje smo izredno socialna vrsta. Sodelujemo v herojskih dejanjih za rešitev življenja popolnim tujcem v nujnih primerih, včasih tudi na račun svojega zdravja (Becker, Eagly, 2004). Sodelujemo med seboj z namenom pomagati drugim v stiski, kot na primer prostovoljno delo, donacija denarja in dobrin v dobrodelne namene, prispevanje k boljšemu okolju ipd. (Dunbar, Barrett, 2007). Še več, človeška družba pogosto nagradi altruistične prispevke za pogum v vojnah, za uspešne politične in vojaške voditelje, dobre učitelje in medicinsko osebje. Hkrati pa kaznuje tiste, ki se okoriščajo na račun drugih, kot na primer z javnimi obsodbami in zaporom (Dunbar, Barrett, 2007). Družba favorizira altruistična dejanja pred volkovi samotarji.

Michael W. Eysenck (2009) definira altruizem kot prostovoljno pomoč drugim, ki povzroči strošek posamezniku, kateri je altruističen in navadno vključuje empatijo. Empatija pa je sposobnost občutenja izkušnje drugega, čustev, misli, stanja in identifikacije z njim.

Evolucijska psihologa Jack A. Palmer in Linda K. Palmer (2002) označita altruizem kot nesebično dejanje, katero ne koristi posamezniku in je lahko celo škodljivo zanj, toda izboljša stanje drugega.

V psihologiji je altruizem definiran kot motivacija za pomoč drugim (Batson, 1998). Pogosto je predpostavljeno, da je ta motivacija zavestna, čeprav ni nujno tako (Dunbar, Barrett, 2007). Raziskave kažejo, da se ljudje velikokrat vedejo na določen način brez njim znanega vzroka (Bargh, Chartrand, 1999).

Darvinisti so poskušali z evolucijsko perspektivo razložiti obnašanje nekaterih živali, ki se vedejo požrtvovalno do drugih primerkov (Akhtar, 2009). V sociobiologiji je altruizem definiran kot obnašanje, ki spodbuja korist prejemnika na račun škode izvajalca (Badcock, 1986). Po Darwinovem pravilu preživetja najmočnejšega je samo-škodovanje osebkov v nasprotju z evolucijsko predpostavko.

1.2.1 Darwinova skupinska selekcija

Darwin (1871) je poskušal razložiti altruizem pri človeku z naravno selekcijo. Na ravni človeka je altruizem destruktiven že po definiciji. Darwin je podal primer človeka, ki je pripravljen žrtvovati svoje življenje za obrambo prijateljev. Tak človek pogosto ne bo pustil potomstva za seboj, ki bi nosil gene za njegovo plemenito naravo. Vendar je Darwin razložil altruizem z naravno selekcijo na nivoju skupine. Če so člani določene skupine vedno pripravljeni žrtvovati svoje dobro za uspeh skupine, je taka skupina zelo močna v konkurenci z ostalimi skupinami. Darwinov predlog je torej vključenost altruističnega vedenja na medskupinski selekciji. Koncept skupinske selekcije ima kontroverzna zgodovino v evolucijski biologiji. Največja šibkost razlage je prevrat od znotraj, po Dawkins (1976). Prevrat od znotraj je možen volk samotar znotraj skupine (ang. free rider), kateri se ne vede altruistično, vendar se okorišča z drugimi. Dovolj je že en sebičen mutant znotraj skupine za uničenje srečne idile. Volk samotar bo močnejši od altruistov v reprodukciji, torej bo sebičnost prej ali slej nadomestila altruizem. Ker je generacijski čas individualnega organizma veliko krajši od skupinskega, obstaja velika verjetnost, da se bo mutant dvignil in razširil v skupini. Na skupinsko selekcijo ne vplivajo le odločitve in

dejanja posameznikov znotraj nje ampak tudi velikost skupine, število migracij in pogostost konfliktov znotraj skupine (Gintis, Bowles, Boyd in Fehr, 2002).

1.2.2 Hamiltonovo pravilo

Prvi večji preskok v razumevanju altruizma se je zgodil v zgodnjih šestdesetih letih, ko je britanski biolog W. D. Hamilton (1963) razvil koncept inkluzivnega fitnesa (ang. inclusive fitness). Ta predpostavlja, da se osebek obnaša samo-požrtvovalno, če s tem dejanjem koristi svojemu genetskemu materialu, bodisi za preživetje ali uspešnejšo reprodukcijo. Vpliv takega dejanja je viden v kasnejših generacijah nosilcev njegovega genetskega materiala. Hamiltonova teorija kaže z matematično enačbo, da lahko posamezniki znotraj vrste najbolje povečajo svoj reproduktivni uspeh s pomočjo svojih bližnjih sorodnikov, dokler je dobiček (korist) prenesen na prejemnika (sorodnika) veliko večji od stroškov darovalca. K ali korist mora biti večja od polovice r . R je koeficient sorodnosti med altruistom in prejemnikom. $K > 1r$. Popolno sorodstvo, kot je med starši in otrokom in med sorojenci ima koeficient r enak $\frac{1}{2}$. V tem primeru mora biti korist vsaj dvakratna škodi altruista. Torej žival (ali človek) ne bo utrpela izgube v genih, če bo svoje življenje žrtvovala za vsaj dva bližnja sorodnika. Hamilton je s svojo teorijo razložil veliko različnih oblik obnašanja med živalskimi vrstami (Palmer, Palmer, 2002).

Inkluzivni fitnes je osnova za sodobno imenovani sorodstveni altruizem (ang. kin altruism), pri katerem altruistično vedenje koristi sorodstveni skupini (Akhtar, 2009).

Najbolj izrazit antropološki kritik Hamiltonovega pravila Marshall Sahlins (Sahlins, 1976) je bil mnenja, da pravilo ni verodostojno, saj ljudje in pripadniki drugih živalskih vrst niso sposobni takšne mentalne kalkulacije, ki bi vodila njihovo obnašanje. Kot sociolog je Sahlins trdil, da je obnašanje rezultat zavestnega razmisleka, ki smo se ga naučili preko kulture. Evolucionisti niso spremenili svojega prepričanja, nasprotno, delovanje genov na nezavednem nivoju je po njihovem mnenju za organizem učinkovitejše (Dunbar, Barrett, 2007). Sahlinsonova zmota (ang. Sahlins' Fallacy), kot so kritiko poimenovali evolucionisti, dokaže globino nerazumevanja in netoleriranja teorij med darvinističnimi in ne-darvinističnimi pristopi.

1.2.3 Recipročni altruizem

Sociobiologi ločijo še drugo vrsto altruizma, to je recipročni altruizem (ang. reciprocal altruism), pri katerem vsak od dveh osebkov izvede dejanje, ki je v korist drugemu (Trivers, 1971). Teorija recipročnega altruizma določa, da se korist do objektov, kateri niso v sorodu z altruistom izvaja dokler je izvedba te koristi recipročna v nekem trenutku v prihodnosti (Buss, 2009). Lepota recipročnega altruizma je v tem, da obe strani pridobita korist. Osebk, kateri sodelujejo v recipročnem altruizmu so nagnjeni k boljši reprodukciji kot sebični, oziroma egoistični osebk, kar povzroči psihološki mehanizem za recipročni altruizem, da se ta razširi med generacijami. Na kratko bi lahko recipročni altruizem opredelili kot kooperacijo med dvema ali več osebki za skupno korist (Cosmides in Tooby, 1992). Adaptivni problem recipročnega altruizma je ocenitev, ali bo korist povrnjena v prihodnosti. Temu problemu pravimo problem goljufanja (ang. problem of cheating). Ljudje smo razvili specifične psihološke mehanizme, kateri nam rešujejo problem goljufanja.

Igra poimenovana Zapornikova dilema (ang. the prisoner's dilemma) je podobna problemu recipročnega altruizma (Buss, 2009). Igra je hipotetična situacija, v kateri sta dve osebi obtoženi skupnega zločina, ki sta ga zagotovo zakrivali. Policija ju ločeno zaslišuje. Če nihče od njiju ne obtoži drugega, ju bodo morali izpustiti zaradi pomanjkanja dokazov. Policija jima obrazloži posledice pričanja. Če oba priznata zločin, dobita kazen vrednosti 1. V primeru, da nihče od njiju ne prizna, pa dobita nagrado v vrednosti 3. V primeru, da en igravec izda drugega, ta pa krivde ne prizna, prvi dobi nagrado vrednosti 5, drugi pa kazen vrednosti 0. Za oba igralca je najugodnejša strategija sodelovanje, torej z izidom 3:3. Vendar, če se igra izvede samo enkrat, je nabolj racionalna poteza priznanje krivde, z izidom 1:1. Če se igra ponovi večkrat, se igralca spoznata med sabo in lahko spreminjata in prilagajata strategije.

Axelrod (1984) je predstavil tri strategije igre recipročnega altruizma, ki vodijo v uspeh. Prvo vodilo je, da nikoli nisi prvi kateri naredi napako oziroma ne sodeluje. Sodeluj dokler drugi igravec sodeluje. Ko se prvič zgodi, da soigralec naredi napako, mu ne-recipročnost takoj vrni. Nazadnje, če igravec začne ponovno sodelovati, sodeluj tudi ti in bodi odpustljiv.

Evolucijski problem altruizma je razložiti obstoj altruizma med nesorodstvenimi vezmi. Dokazi sugerirajo na zgodnjo zgodovino altruizma, z začetki pred več milijoni let (Buss, 2009). Primer altruizma je socialna izmenjava, oblika kooperacije, katera se pojavlja v kulturi človeka in jo pogosto najdemo v lovsko nabiralnih družbah. Lovec svoj plen dnevno razdeli med člane svoje skupine, tudi če le ti niso v sorodstvu z njim, saj iz izkušenj ve, da bodo drugi lovci korist vrnili v prihodnosti. Druge vrste, ki so precej oddaljene od človeka, kot naprimer netopirji, tudi kažejo znake socialne izmenjave pomoči ali dobrin (Wilkinson, 1984). Drugi primati poleg ljudi, se tudi vključujejo v recipročno pomoč (De Waal, 1982).

1.2.4 Teorija socialne pogodbe

V mnogih situacijah je nemogoče, da bi se recipročnost zgodila simultano, zato mora altruist zaupati osebi, da se mu bo korist vrnila kasneje. V kratkotrajnih socialnih interakcijah je velika verjetnost, da bo prišlo do goljufanja. Evolucijska psihologa Leda Cosmides in John Tooby (1992) sta razvila teorijo socialne pogodbe (ang. Social contract theory) za obrazložitev evolucijske izmenjave pri človeku s poudarkom na rešitev problema goljufanja. Spretni goljufi, katere družba ne prepozna kot izdajalce so v evolucijski prednosti pred altruisti. Altruisti morajo razviti mehanizem za detekcijo in izogibanje goljufov. Cosmides in Tooby predlagata pet kognitivnih sposobnosti, ki se morajo razviti: sposobnost prepoznavanja veliko različnih posameznikov, sposobnost zapomnitve zgodovine interakcij z različnimi posamezniki, sposobnost dobre komunikacije v kontekstu izražanja svojih potreb, sposobnost razumevanja potreb drugih in sposobnost prepoznavanja koristi in stroškov v altruističnem odnosu.

Evolucijski psiholog Gross (1996) je označil altruizem kot ekstremno sebično dejanje. Kot primer vzame mater, ki zaščiti svoje tri otroke pred plenilcem in v boju umre. Z dejanjem je ohranila polovico več genov, saj je vsak otrok nosilec polovice njenih genov. Mati je potemtakem rešila otroke zavoljo ohranitve večjega števila genov.

1.2.5 Kompetitivni altruizem

Kompetitivni altruizem je baziran na dveh preprostih postavkah. Prva predpostavlja, da imamo individualne razlike v altruizmu (Dunbar, Barrett, 2007). Razlike nastanejo zaradi cene altruizma. Posamezniki z veliko viri si lahko privoščijo večjo radodarnost. Razlike v altruizmu so vidne tudi od kulture do kulture. V velikih in mobilnih družbah je lažje goljufati kot v majhnih, poznanih skupinah. Če so družbe izredno majhne, je stik s tujci redek pojav in ljudje ne investirajo v altruistični ugled (Dunbar, Barrett, 2007). Druga predpostavka pravi, da smo tekmovalni v iskanju čim bolj moralnih in sodelovalnih partnerjih (Hardy, Van Vugt, 2006). Posledica tega je tekmovanje v altruističnih dejanjih za vzpostavitev dobrega ugleda (Dunbar, Barrett, 2007). Med drugim, altruist s svojim ravnanjem sporoča radodarnost in stabilnost v virih, kar je dober znak za morebitnega partnerja. Poleg tega nam vpliva še občutek prijaznosti, zaupanja, poštenosti, samokontrole in celo inteligence. Kompetitivni altruizem je ena izmed možnosti za razvoj sodelovanja med ljudmi (Dunbar, Barrett, 2007).

1.2.6 Moralni altruizem

Pomen moralnega altruizma je v nagrajevanju altruistov in kaznovanju ne-altruistov (Dunbar, Barrett, 2007). Moralni altruisti ne nudijo samo pomoč temveč tudi priskrbijo potrebne vire za druge altruiste in odvzemajo vire ne-altruistom (Alexander, 1987). Po Fehr in Gaechter (2002) je moralni altruizem soroden močni recipročnosti. Človek je edinstvena vrsta, pri kateri pride do sodelovanja med nesorodnimi posamezniki v velikih skupinah (Dunbar, Barrett, 2007). Raziskovalci trdijo, da je ta fenomen novodoben, saj so ljudje v preteklosti živeli v relativno majhnih sorodstvenih skupinah. Evolucionisti razlagajo moralni altruizem kot hipotezo velike napake (ang. The big-mistake hypothesis), ki temelji na napačnem prepoznavanju sorodstva. Naš sistem prepoznavanja sorodnikov je nepopoln. Kot primer je nudenje pomoči neznancu z enakim priimkom na podlagi obraznih, kulturnih in vedenjskih podobnosti ter navadah (Dunbar, Barrett, 2007).

2 SKLEPI

Po pregledu strokovne in znanstvene literature s proučevanega področja sledi še poskus integracije dveh velikih vej psihologije. Zanimalo nas je, ali je možno najti skupne točke v vzrokih altruističnih dejanj v psihoanalizi in evolucijskem pogledu.

Izboru teme je botrovalo avtoričino zanimanje za izvor altruističnega delovanja pri človeku. Dnevno se srečujemo s situacijami, v katerih deluje mehanizem altruizma, sami smo del njega, ga izvajamo in sprejemamo. Velikokrat se ne zavedamo vzroka za svoje početje ali pa si ga razlagamo kot prijaznost, ljubezen do drugega ali trenutek dobrega razpoloženja. V laičnem razlaganju človekovega obnašanja bi lahko trdili, da ima altruizem vse prej kot vase usmerjen interes. Vendar ko se poglobimo v psihološko stroko, odkrijemo številne vzvode in nezavedne mehanizme, kateri usmerjajo naše obnašanje. Izgleda, da je altruistično vedenje že globoko zakoreninjeno v naši individualni in kolektivni zavesti in se ga poslužujemo že avtomatično.

V uvodu so povzete ugotovitve psihoanalitikov, ki skoraj enotno razlagajo altruizem kot funkcijo ega, za njegovo zaščito in zadovoljevanje potreb. Altruizem potemtakem indirektno služi za zadovoljitev in ohranjanje jaza. V evolucijskih raziskavah prav tako težko najdemo primer ali teorijo, ki bi kazala na altruistično dejanje kot izključno v korist drugim. Teorija sorodstvenega altruizma razlaga altruistično vedenje kot pameten način izboljšanja določenih genov na račun drugih (Okasha, 2002). V tem pogledu je altruistično vedenje navidezno. Teorija recipročnega altruizma tudi na nek način negira sam altruizem (Okasha, 2002). Koristiti nekomu v pričakovanju povračila v prihodnosti ni nič več kot odloženi samo-interes.

Če razumemo altruizem kot zavestno željo po pomoči drugemu, ugotovimo, da večina živalskih vrst ni sposobna altruizma (četudi dejanja kažejo na to), saj nimajo sposobnosti zavestnega razmišljanja (Okasha, 2002). Primer so mravlje in termiti. Njihovo vedenje ne mora biti posledica želje po svojih ali tujih interesih (Okasha, 2002). Če se strinjamo s prejšnjo trditvijo, dobimo logičen in verjeten sklep, da altruizem ni samo zavestna želja po pomoči drugemu, ampak altruistična dejanja usmerjajo tudi drugi mehanizmi. Lahko bi jih imenovali kar ego ali geni.

Badcock (1986) v delu *The Problem of Altruism: Freudian-Darwinian Solutions* predstavi aplikacijo psihoanalitičnih konceptov v Darwinovo sociobiologijo. Po njemu se altruistično dejanje zgodi, ko organizem pripomore k izboljšanju stanja drugega organizma na svojo škodo in brez recipročne koristi sebi ali svojim genom. Temu konceptu pravimo inducirani altruizem (ang. induced altruism). Po Badcocku bi se moral človek za pravi altruizem zavedati svojih egoističnih potreb in se v skladu z njimi izogibati altruističnem delovanju, da bi bil altruizem "pravi". Zavedati bi se morali tudi naših načeloma nezavednih poskusov, da v drugih sprožamo altruistične vzgibe. Samo z močnim samozavedanjem se lahko obranimo pred manipulacijo svojih interesov in interesov drugih (Badcock, 1986).

V definiciji po Badcocku dobimo altruizem, ki nikakor ni usmerjen v svoje interese (bodisi ega ali genom). Vendar je njegova razprava zgolj teoretična, saj ljudje navadno pomagamo instinktivno ali z bežnim premislekom. O nezavednih impulzih se ne sprašujemo.

Protoaltruizem bi lahko enostavno razložili tudi z Hamiltonovim pravilom, saj deluje iz mame na otroka in obratno. Je instinktiven, biološkega izvora in skrbi za gene v ožjem sorodstvu. Tako delovanje ega kot delovanje genov v altruizmu skrbi za zaščito sebe, bodisi na psihološki ali fizični ravni.

Vzporednice med teorijama lahko opazimo tudi v psihopatologiji, kjer pride do izraza obrambna funkcija ega in je želja po zadovoljitvi (narcističnih, mazohističnih) potreb toliko močnejša. Altruistično vedenje pri psihotičnem altruizmu bi lahko primerjali z recipročnim altruizmom, saj nam druge osebe podajo pozitivno informacijo ali nagrado za hranjenje ega.

Pregled literature in raziskav kaže na egoistične ali sebi interesne mehanizme, ki vodijo altruizem, tako v Freudovski psihoanalizi kot Darwinovi evolucijski teoriji naravne selekcije.

Po Aristotlu določeno dejanje nima pomena samo po sebi. Za ocenitev dejanja kot dobronamerno ali slabonamerno (altruistično ali sebično), moramo vzeti v zakup navado, v sklopu katere je bilo dejanje izvedeno. Šele ko nam je znana dokončna posledica in vzrok dejanja, ko dejanje povežemo s stalno obliko obnašanja, lahko dejanje kategoriziramo kot dobro ali slabo (Rachlin, 2002).

V razpravo bi lahko vključila še banalen primer altruističnega dejanja, katerega tarča je bila avtorica. S poznanimi teorijami bomo poskušali razložiti, kaj je tujca privedlo do tovrstnega vedenja.

Primer: dva prijatelja sta bila na blagajni v poznani menzi, pripravljena da račun poravnata z bančno kartico. Ko sta prišla na vrsto, jima je blagajničarka pojasnila, da je v tem trenutku plačilo možno samo z gotovino, saj so imeli težavo s POS terminali. Ker gotovine nista imela pri sebi, sta bila že pripravljena oditi, ko se jima je tujec pri sosednji blagajni ponudil za plačilo. Sprva sta ponudbo odklonila, vendar je gospod vztrajal in jima poravnal račun.

Tako dejanje neznane osebe (naj ji bo ime Matej) je v osnovi altruistične narave. Zanima nas vzrok za Matejevo dejanje. Je mogoče, da je dogodek primer »pravega« altruizma, ali ga lahko razložimo z delovanjem ega in genov? Naj dodamo še, da je bilo v okolici veliko ljudi in marsikdo ali celo vsi ostali v tem primeru najverjetneje ne bi ukrepali kot Matej. Njegovo dejanje ne moremo razložiti z recipročnim altruizmom, saj recipročnost ni bila simultana in Matej se je zavedal, da njegov vnos v prejemnika ne bo povrnjen. Prav tako Hamiltonova teorija v tem primeru ne pride v poštev, saj so si sorodstveno zelo oddaljeni (prejemnika altruizma sta bila v tujini, Matej pa domačin, kar je bilo jasno razvidno iz dialekta). Dogodek bi iz psihoanalitičnega vidika lahko razložili kot zadovoljevanje narcisistične ali mazohistične potrebe jaza. Matej je v naključni skupini z ukrepanjem pridobil pozornost in pohvalo, hvaležnost od zunaj. Da bi na podlagi takega primera govorili o patološkem altruizmu je prenačljeno, saj bi morali poznati Matejeve navade (ali čuti stalno potrebo po pomoči drugim ali je bil dogodek slučajen). Če se vrnemo k ciljem naloge in poskušamo najti vzporednico delovanju ega z evolucijskimi nagoni, bi v tem primeru izpostavili kompetitivni altruizem. S svojim dejanjem je Matej pridobil altruistični ugled. Okolici (predvsem svoji spremljevalki) je prikazal kar nekaj pozitivnih lastnosti, kot

Breznik A. Psihoanalitično razumevanje altruizma in vzporednice z evolucijsko teorijo.
Univerza na Primorskem, Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije, 2014.

na primer radodarnost, prijaznost, stabilnost v virih, skrbnost itd. Lahko bi rekli, da je v evolucijskem smislu pridobil možnosti za boljšo reprodukcijo, hkrati pa »nahrnil« ego.

S tem delom smo področje altruizma v psihologiji obogateli z novimi povezavami med psihoanalizo in evolucijo.

3 LITERATURA

Akhtar, S. (2009). *Good Feelings. Psychoanalytic Reflections on Positive Emotions and Attitudes*. London: Karnac Books Ltd.

Alexander R. D. (1987). *The Biology of Moral Systems*. New York: Aldine de Gruyter.

Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books.

Badcock, C. (1986). *The problem of altruism: Freudian-Darwinian solutions*. Oxford, OX, UK: B. Blackwell.

Bargh, J. A. in Chartrand, T. L. (1999). *The unberable automaticity of being*. American Psychologist.

Batson, C. D. (1998). *Altruism and prosocial behaviour*. New York: McGraw-Hill.

Batson, C. D. (2008). *Emphaty-Induced Altruistic Motivation*, pridobljeno julija 2014 na <http://portal.idc.ac.il/en/symposium/herzliyasymposium/documents/dcbatson.pdf>.

Becker, S. in Eagly, A. H. (2004). *The heroism of women and man*. American Psychologist.

Buss, D. M. (2009). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind*. Boston, MA: Pearson Education, Inc.

Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). *Cognitive adaptations for social exchange*, pridobljeno julija 2014 na <http://www.cep.ucsb.edu/papers/Cogadapt.pdf>.

Darwin, C. (1871). *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*. New York: Appleton.

Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.

De Waal, F. B. M. (1982). *Chimpanzee politics: power and sex among apes*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.

Dunbar, R. I. M. in Barrett, L. (2007). *Oxford Handbook of Evolutionary Psychology*. United States: Oxford University Press.

Eysenck, M. W. (2009). *Fundamentals of Psychology*. New York: Psychology Press.

Fehr, E. in Gaetcher, S. (2002). *Altruistic punishment in humans*. Nature, 415, 137 – 140.

Freud, A. (1946). *The Ego and the Mechanisms of Defense*. New York: International Universities Press.

Freud, S. (1916-1917). *Introductory Lectures on Psychoanalysis*. S. E., 16: 412-430. The libido theory and narcissism. London: Hogarth.

Freud, S. (2007). *Spisi o družbi in religiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo – Zbirka Analecta.

Gintis, H., Bowles, S., Boyd, R. in Fehr, E. (2002). *Explaining altruistic behavior in humans*, pridobljeno julija 2014 na <http://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/boyd/GintisEtAlEHB03ExplainingAltBehavior.pdf>.

Gostečnik OFM, C. (2000). *Psihoanaliza in religija*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center.

Gross, R. (1996). *Psychology: the science of mind and behaviour*. London: Hodder and Stoughton.

Hamilton, N. G. (1986). *Positive projective identification*. International Journal of Psychoanalysis, 67: 489-496.

Hamilton, N. G. (1990). *The containing function and the analyst's projective identification*. International Journal of Psychoanalysis, 71: 445-453.

Hamilton, W. D. (1963). *The evolution of altruistic behaviour*. The American Naturalist, 97: 354-356.

Hardy, C. in Van Vugt, M. (2006). *Nice guys finish first: the competitive altruism hypothesis*. Personality and Social Psychology Bulletin, 32: 1402-1413.

Hartman, H. (1958). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*. New York: International Universities Press.

Kitayama, O. (1991). *The wounded caretaker and guilt*. International Review of Psychoanalysis, 27: 99-110.

Kitcher, P. (1993). *The Evolution of Human Altruism*, pridobljeno julija 2014 na

<http://www.cog.jhu.edu/courses/112/readings/Kitcher.pdf>.

Klein, M. (1946). *Notes on some shizoid mechanisms*. International Journal of Psychoanalysis, 27: 99-110.

Klein, M. (1957). *Envy and Gratitude: A Study of Unconscious Sources*. New York: Basic Books.

Mitchell, S. (1997). *Influence and Autonomy in Psychoanalysis*. Hillslade, NJ: Analytic Press.

Monk-Turner, E., Blake, V., Chniel, F., Forbes, S., Lensey, L., & Madzuma, J. (2002). *Helping Hands: A Study Of Altruistic Behavior*. Gender Issues, 65-70.

Oakley, B. (2012). *Pathological altruism*. Oxford: Oxford University Press.

Breznik A. Psihoanalitično razumevanje altruizma in vzporednice z evolucijsko teorijo. Univerza na Primorskem, Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije, 2014.

Okasha, S. (2002). *Genetic Relatedness and the Evolution of Altruism*. Philosophy of Science: 69, 1: 138-149.

Palmer, A. J. in Palmer, K. L. (2002). *Evolutionary Psychology. The Ultimate Origins of Human Behavior*. Boston: A Pearson Education Company.

Rachlin, H. (2002). *Altruism and selfishness*, pridobljeno julija 2014 na <http://econweb.ucsd.edu/~jandreon/Econ264/papers/Sobel%20BBS%202002.pdf>.

Shapiro, Y. in Gabbard, G. O. (1994). *A reconsideration of altruism from an evolutionary and psychodynamic perspective*. Ethic and Behavior, 4: 23-42.

Sahlins, M. (1976). *Colors and Cultures*. Semiotica, 1-22.

Seeling, J. B. in Rosof, S. L. (2001). *Normal and Pathological Altruism*, pridobljeno julija 2014 na http://www.bethseeligmd.com/resources/pdf/bjseelig_Am-Psychoanal-Assoc-2001-Seelig-933-59.pdf

Trivers, R. L. (1971). *The evolution of reciprocal altruism*. Quarterly Review of Biology.

Trivers, R., in Coultas, J. (1971). *The evolution of reciprocal altruism*.

Vaillant, G. (1977). *Adaptation to Life*. Boston, MA: Little, Brown.

Wilkinson, R. (1984). *American Tough: The tough-guy tradition and American character*. Westport, Conn: Greenwood Press.

Winnicott, D. W. (1962). *Ego integration in child development*. New York: International Universities Press.